https://doi.org/10.32849/2409-9201.2025.25.38

УДК 343.98: 614(477)

МЕДИЧНИЙ ТУРИЗМ ЯК ФОРМА РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА НА ОХОРОНУ ЗДОРОВ'Я

Денис АСТАФ'ЄВ

кандидат економічних наук, докторант

Державна установа «Інститут економіко-правових досліджень імені В.К. Мамутова» НАН України (м. Київ)

UDC

MEDICAL TOURISM AS A FORM OF IMPLEMENTATION OF THE RIGHT TO HEALTH CARE

Denys ASTAFIEV

PhD in Economics, doctoral student

State organization "V. Mamutov Institute of Economic and Legal Research of the National Academy of Sciences of Ukraine" (Kyiv)

https://orcid.org/0009-0009-6180-3791

У статті досліджено медичний туризм як організаційно-правову форму реалізації конституційного права на охорону здоров'я, ефективний інструмент реалізації права громадян України на охорону здоров'я в сучасних умовах. Аргументовано, що медичний туризм може бути одним із засобів вирішення проблеми забезпечення доступу до високоспеціалізованої медичної допомоги в умовах обмежених ресурсів національної системи охорони здоров'я, особливо в умовах воєнного стану в Україні. Проведено аналіз змістовного наповнення медичного туризму в контексті положень законів України «Про туризм», «Про державні фінансові гарантії медичного обслуговування населення», «Основи законодавства України про охорону здоров'я». У статті розглянуто співвідношення понять «медична допомога», «медичні послуги» та «медичне обслуговування», зазначено про невідповідність змістовного наповнення таких визначень у галузевих нормативно-правових актах. Розмежовано адміністративну процедуру направлення на лікування за кордон, транскордонне медичне обслуговування у практиці ЄС та медичний туризм як комерційну послугу. Окрему увагу приділено аналізу наукових підходів до розуміння медичного туризму, а саме вузького (отримання виключно медичної допомоги) та широкого (включає оздоровлення, відпочинок, косметичні послуги). На основі проведеного дослідження

The article examines medical tourism as an organizational and legal form of implementing the constitutional right to health care, and as an effective tool for ensuring Ukrainian citizens' right to health protection under current conditions. It is argued that medical tourism can serve as a means of addressing the issue of access to highly specialized medical care in the context of limited resources within the national healthcare system, especially during martial law in Ukraine. The article analyzes the substantive aspects of medical tourism in the context of the provisions of the Laws of Ukraine «On Tourism», «On State Financial Guarantees of Medical Service to the Population» and the Fundamentals of the Legislation of Ukraine on Healthcare. The article explores the correlation between the terms «medical care», «medical services» and «medical servicing», pointing out inconsistencies in their definitions across sector-specific legal acts. The article differentiates between the administrative procedure for treatment abroad, cross-border healthcare in the EU practice, and medical tourism as a commercial service. Particular attention is paid to analyzing scholarly approaches to understanding medical tourism, namely the narrow approach (focused exclusively on receiving medical care) and the broad approach (including wellness, leisure, and cosmetic services). Based on the conducted research, the article substantiates the position that medical tourism should be

обґрунтовано позицію щодо медичного туризму як підвиду лікувально-оздоровчого туризму. Визначено ключову особливість медичного туризму: спрямованість на отримання професійної медичної допомоги від кваліфікованих спеціалістів відповідно до медичного діагнозу як в Україні, так і за кордоном. Запропоновано визначення медичного туризму як комплексної туристичної послуги, де медичні послуги є основною складовою туристичного продукту та істотною умовою договору на туристичне обслуговування. Обґрунтовано необхідність внесення змін до Закону України «Про туризм» з метою законодавчого закріплення медичного туризму як різновиду лікувально-оздоровчого туризму.

Ключові слова: медичний туризм, лікувально-оздоровчий туризм, медична допомога, медична послуга, медичне обслуговування, комплексна туристична послуга

considered a subtype of health and wellness tourism. A key feature of medical tourism is identified: its focus on obtaining professional medical care from qualified specialists according to a medical diagnosis, both in Ukraine and abroad. The article proposes a definition of medical tourism as a comprehensive tourist service, where medical services constitute the core component of the tourist product and an essential condition of the tourism service agreement. The necessity of amending the Law of Ukraine "On Tourism" to legally recognize medical tourism as a form of health and wellness tourism is substantiated.

Keywords: medical tourism, health and wellness tourism, medical care, medical service, medical servicing, comprehensive tourist service

Постановка проблеми. Одним із природніх прав людини є право на життя. Відповідно статті 3 Конституції України людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю [1]. Необхідними засобами реалізації такого права є гарантована державою система медичної допомоги, наявність спроможних суб'єктів медичних послуг та забезпечення громадян третинною (високоспеціалізованою) медичною допомогою за кордоном, доступ до якої в Україні значною мірою обмежений, що може поставити під загрозу їх життя.

Одним із інструментів ефективного функціонування національної системи охорони здоров'я, досягнення балансу між потребами громадян в якісних і доступних медичних послугах та можливостях щодо їх забезпечення в Україні є розвиток медичного туризму. Оптимальне використання обмежених фінансових ресурсів і одночасне поліпшення якості та доступності медичних послуг населенню потребують дослідження медичного туризму як форми реалізації права на охорону здоров'я. Поставлене питання набуває більшої актуальності в умовах воєнного стану, необхідності забезпечення доступу до високоспеціалізованої медичної допомоги військовослужбовцям, ветеранам, учасникам бойових дій тощо.

Досвід розвинених країн вказує на необхідність впровадження ефективної ринкової системи у сферу діяльності закладів охорони здоров'я, складовою якої є медичний туризм.

Національне законодавство у цій сфері є фрагментарним, нормативно-правові акти мають різну галузеву приналежність, а тому потребують комплексного аналізу та систематизації.

Стан дослідження проблеми. На доктринальному рівні більшість науковців зосереджені на галузевих дослідженнях медичного туризму в контексті його розвитку як виду господарської діяльності (зокрема, це наукові доробки А. Г. Бобкової [2], В. В. Манзюк, В. І. Яреми [3], Є. С. Гнедика [4]), організаційно-правового, економічного забезпечення такої діяльності (А. О. Подзіров [5], В. І. Теремецький [6; 7], І. В. Сисоєнко [8], Н. В. Резнікова, О. А. Іващенко, Щ. Ш. Войтович [9]), у тому числі у глобальному контексті (Б. В. Деревянко, Г. А. Миронова, О. В. Юрчук [10], Е. О. Гапонова [11]). Проте змістовне наповнення медичного туризму як

форми реалізації права на охорону здоров'я у наукових працях досліджено фрагментарно.

Мета дослідження. Метою статті є обґрунтування медичного туризму як самостійної організаційно-правової форми реалізації права на охорону здоров'я, а також уточнення його місця в національній системі туристичних послуг шляхом визначення його змістовного наповнення, особливостей правового регулювання та відмежування від суміжних понять, таких як лікувально-оздоровчий туризм, транскордонне медичне обслуговування та адміністративна процедура направлення на лікування за кордон.

Виклад основного матеріалу. У чинному законодавстві відсутнє визначення поняття «медичний туризм». Родовим щодо нього є закріплене у статті 1 Закону України «Про туризм» поняття туризму як тимчасового виїзду особи з місця проживання в оздоровчих, пізнавальних, професійно-ділових чи інших цілях без здійснення оплачуваної діяльності в місці, куди особа від'їжджає [12]. Серед видів туризму, визначених за категорією осіб, які здійснюють туристичні подорожі, їхніми цілями, а також об'єктами, що використовуються або відвідуються, у законодавстві виокремлюється лікувально-оздоровчий туризм. Водночас змістове наповнення цього виду туризму залишається не до кінця зрозумілим, зокрема виникає питання: чи можна ототожнювати лікувально-оздоровчий і медичний туризм.

Обом зазначеним видам туризму притаманні спільні родові ознаки: тимчасовий виїзд особи за межі місця постійного або тимчасового проживання на комерційних засадах, отримання туристичного продукту на договірних умовах, а також використання туристичного ресурсу під час надання туристичних послуг. За організаційною формою лікувально-оздоровчий та медичний туризм можуть здійснюватися як у межах країни (внутрішній туризм), так і за її межами (міжнародний туризм). При цьому обидві зазначені форми можуть реалізовуватися населенням як добровільно, так і вимушено з метою отримання медичної допомоги в межах країни або за кордоном [13, с. 108].

Отже, конкретизація поняття медичного туризму потребує чіткого визначення мети, туристичних ресурсів, змістовного наповнення туристичного продукту, виходячи з потреб особи, яка бажає скористатися такою туристичною послугою.

Основоположним для розуміння медичного туризму в контексті права на охорону здоров'я є стаття 49 Конституції України, відповідно до якої держава створює умови для ефективного і доступного для всіх громадян медичного обслуговування [1]. Термінологічно у зазначеній статті використовуються терміни «медична допомога», «медичне обслуговування», «охорона здоров'я». У Законі України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» використовуються такі терміни: «охорона здоров'я», «медична допомога», «медичне обслуговування» [14]. У статті 4 Закону України «Про державні фінансові гарантії медичного обслуговування населення» визначено перелік медичних послуг та лікарських засобів, надання яких гарантується державою за рахунок державного бюджету громадянам, іноземцям, особам без громадянства, які постійно проживають на території України, та особам, яких визнано біженцями або особами, які потребують додаткового захисту [15].

Системний аналіз норм Закону України «Про туризм» та законодавства у сфері охорони здоров'я вказує на необхідність уточнення змісту туристичної послуги з медичного туризму: це є послуга із задоволення потреб у певних медичних послугах, послугах з охорони здоров'я, медичної допомоги чи медичного обслуговування.

Медична допомога спрямована на профілактику, діагностику та лікування у зв'язку з хворобами, травмами, отруєннями і патологічними станами, а також у зв'язку з вагітністю та пологами. Відповідно до рішення Конституційного Суду України від 29 травня 2002 року у справі № 1-13/2002 [16] та Закону України «Про державні фінансові гарантії медичного обслуговування населення» [15] медична допомога у державних та комунальних закладах охорони здоров'я надається всім громадянам незалежно від її обсягу та без попереднього, поточного або наступного їх розрахунку за надання такої допомоги. Закон України «Основи законодавства про охорону здоров'я» надає визначення медичної допомоги. Водночас у Законі України «Про державні фінансові гарантії медичного обслуговування населення» види медичної допомоги є складовими медичних послуг, оплата яких гарантується за кошти

Державного бюджету України. Проте аналіз статті 4 Закону України «Про державні фінансові гарантії медичного обслуговування населення» вказує на те, що медичні послуги можуть покриватися і за рахунок інших джерел, не заборонених законом.

У рішенні Конституційного Суду України від 29 травня 2002 року в справі № 1-13/2002 зазначено, що «медична допомога» і «медична послуга» трактуються і як синоніми, і як антоніми, і як частина одна одної. Так само співвідносяться поняття «медична допомога» і «медичне обслуговування» та інші [16].

Водночас медичне обслуговування відповідно до Основ законодавства про охорону здоров'я є більш широким поняттям та не обмежується виключно медичною допомогою та/або реабілітацією, а може включати моніторинг стану здоров'я, низку супутніх послуг, безпосередньо пов'язаних з наданням такої допомоги.

Наявність правової колізії у законодавстві про охорону здоров'я щодо співвідношення категорій медичної допомоги, медичних послуг, медичного обслуговування вказує на необхідність конкретизації, яке саме змістовне наповнення повинен мати туристичний продукт у сфері медичного туризму: чи це медична допомога, чи медичні послуги, чи медичне обслуговування.

У науковій літературі частина дослідників розглядають медичний туризм як складову охорони здоров'я [17; 18; 19; 20], а низка – як складову туристичної галузі [21; 22; 23; 9]. Дійсно, елементом отримання медичної послуги може бути подорож як всередині держави, так і поза її межі. Зокрема, у статті 36 Закону України «Основи законодавства про охорону здоров'я» передбачено право громадян лікуватися за кордоном, якщо неможливо забезпечити таке лікування в закладах охорони здоров'я України. Порядком направлення громадян України для лікування за кордон затверджено адміністративну процедуру прийняття рішення про направлення на таке лікування з чітко визначеними підставами, переліком документів, дискреційними повноваженнями Комісії Міністерства охорони здоров'я України з питань направлення на лікування за кордон [24]. Можливість надання такої медичної послуги обмежена виділеними бюджетними асигнуваннями, укладеними з іноземними закладами охорони здоров'я договорами, меморандумами, а також чітким переліком витрат, які підлягають покриттю за рахунок бюджетних коштів (оплата вартості лікування, діагностики як частини лікувального процесу, відшкодування вартості проїзду громадянина та однієї особи, що його супроводжує, до місця лікування та їх повернення, а також оплата банківських послуг). На відміну від договірних засад організації та надання послуг з медичного туризму, направлення громадян на лікування за кордон відповідно до статті 36 Основ законодавства про охорону здоров'я передбачає жорстку адміністративну процедуру. Водночас наявність адміністративної процедури не виключає звернення до суб'єктів туристичної діяльності для організації проїзду та розміщення у державі перебування, налагодження публічно-приватного партнерства між Міністерством охорони здоров'я та суб'єктами туристичної діяльності для реалізації такої медичної послуги.

Подорож є обов'язковим елементом туризму, але далеко не завжди – медичної послуги. У праві ЄС Директивою 2011/24/ЄС, ухваленою Європейським Парламентом і Радою 9 березня 2011 року, передбачено право громадян на транскордонне медичне обслуговування [25], яке передбачає доступ до медичних послуг у державних, приватних закладах у буд-якій державі-члені ЄС. Д. Ф. Тишко визначає Директиву 2011/24/ЄС як складову законодавства про медичний туризм та транскордонне медичне обслуговування [26]. Як вбачається, направлення на лікування за кордон та медичний туризм не варто ототожнювати, адже адміністративна складова такого направлення не є туристичною діяльністю. Проте отримання позитивного рішення від Комісії Міністерства охорони здоров'я України з питань направлення на лікування за кордон потребує подальшої організації самої поїдки, розміщення у місці перебування зіз залученням суб'єктів туристичної діяльності (туроперторів, турагентів, фахівців туристичного супроводу тощо), які спеціалізуються саме у сфері медичного туризму.

Таким чином, медичний туризм має комплексний характер та включає в себе як медичні,

так і туристичні послуги. При цьому медичні послуги повинні бути елементом характерної туристичної послуги, а у договорі на туристичне обслуговування вони є обов'язковою складовою туристичного продукту та істотною умовою.

Аналіз наукової літератури вказує на наявність декількох підходів до змістовного наповнення туристичного продукту у сфері медичного туризму. Умовно їх можна класифікувати на такі групи: вузьке розуміння, коли метою є отримання саме медичної допомоги у спеціалізованому медичному закладі поза місцем проживання як всередині, так і за межами держави; широке розуміння, коли метою є як отримання медичної допомоги, так і оздоровлення, включаючи відпочинок, дозвілля, косметичні послуги.

Вузький підхід обмежує предмет туристичного продукту виключно медичними послугами, які або не можуть бути надані в місці проживання, або заборонені (зокрема, евтаназія), або є більш доступними (дешевшими, не потребують тривалого очікування). Широкий підхід охоплює не лише медичні послуги, але й послуги з охорони здоров'я та укладається у широке розуміння здоров'я, сформульоване як в Законі України «Основи законодавства про охорону здоров'я», так і Всесвітньою організацією охорони здоров'я. Тобто йдеться про стан повного фізичного, психічного і соціального благополуччя, а не лише про відсутність хвороб або порушень структур та функцій організму [14; 27]. Отже, відповідно до широкого розуміння медичний та лікувально-оздоровчий туризм є рівнозначними поняттями.

За таким підходом предметом медичного туризму є організація та надання лікувально-оздоровчих послуг з поєднанням інших характерних та супутніх туристичних послуг. Основною метою отримання туристичної послуги є саме лікувально-оздоровча діяльність, а інші пропозиції з розміщення, екскурсій у країні перебування мають супутній характер та спрямовані або на задоволення основної потреби, або мають допоміжний характер. Окрім лікування, послуги можуть включати профілактику, релаксацію, оздоровлення та СПА процедури, надання послуг з нетрадиційної медицини.

Представляється доцільним не ототожнювати медичний туризм із лікувально-оздоровчим, а розглядати його як окремий підвид останнього, що має специфічну мету – отримання медичних послуг у закладах охорони здоров'я. В основу медичного туризму покладено отримання саме медичної допомоги для подолання конкретної проблеми зі здоров'ям. Зокрема, такої ж точки зору додержуються Є. С. Гнедик [4] та Х. Косбурн [28]. Медичний туризм передбачає задоволення спеціальної медичної потреби із залученням лікарів, певних провайдерів, які спеціалізуються у цій сфері, тобто на отримання професійних медичних послуг від лікарів.

Водночас лікувально-оздоровчий туризм орієнтується переважно на рекреаційну інфраструктуру, яка не обов'язково включає професійні медичні заклади. До об'єктів такого туризму можуть належати СПА-центри, санаторії, оздоровчі комплекси, а також заклади нетрадиційної чи альтернативної медицини. Тобто медичний туризм спрямований на усунення певної проблеми зі здоров'ям за наявності відповідного медичного діагнозу шляхом безпосереднього медичного втручання, реабілітації, санаторно-курортного лікування кваліфікованими суб'єктами медичної допомоги.

Висновок. Таким чином, медичний туризм є комплексною туристичною послугою, у якій медичні послуги, медична допомога є основною складовою туристичного продукту та істотною умовою договору на туристичне обслуговування. Медичний туризм є підвидом лікувально-оздоровчого туризму та спрямований на задоволення потреб особи в отриманні професійної медичної допомоги, медичних послуг як в Україні, так і за її межами від кваліфікованих медичних спеціалістів відповідно до поставленого медичного діагнозу. Оскільки поняття медичного туризму у чинному національному законодавстві відсутнє, виникає об'єктивна потреба у внесенні відповідних змін до Закону України «Про туризм» шляхом нормативного закріплення медичного туризму як різновиду лікувально-оздоровчого.

Посилання:

1. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text

2. Бобкова А. Г. Правове забезпечення рекреаційної діяльності: автореф. дис… док. юрид. наук. К.: 2001. 34 с.

3. Бобкова А. Г., Ярема В. І., Манзюк В. В. Правовий статус суб'єктів туристичної діяльності : монографія. Ужгород : ПРАТ «Видавництво Закарпаття», 2013. 272 с.

4. Гнедик Є. С. Правове регулювання господарської діяльності у сфері медичного туризму : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.04. Вінниця : Донецький національний університет імені Василя Стуса, 2020. 238 с.

5. Подзіров А. О. Організаційно-правове забезпечення розвитку медичного туризму в Україні: монографія / за наук. ред. В. І. Теремецького. Київ : НДІ ППіП НАПрН України, 2024. 242 с.

6. Теремецький В. І., Садовенко А. І. Стандартизація і сертифікація косметичної продукції як адміністративно-правові засоби регулювання ринку косметологічних послуг. Вісник Академії праці, соціальних відносин і туризму. Серія: Право. 2020. № 3–4. С. 114–121.

7. Теремецький В. І., Подзіров А. О. Реєстраційні та дозвільні процедури у сфері медичного туризму. Адміністративне право і процес. 2021. № 2 (35). С. 54–68. https://doi.org/10.17721/2227-796X.2021.2.05

8. Сисоєнко І. В. Правове регулювання медичного та оздоровчого туризму в Україні. дис. ... доктора філософії : 081 – Право. Ужгород: ДВНЗ «Ужгородський національний університет», 2023, 204 с.

9. Резнікова Н. В., Іващенко О. А., Войтович Щ. Ш. Про співвідношення понять лікувального і оздоровчого туризму в контексті оцінки потенціалу міжнародного ринку медичних послуг. Ефективна економіка, 2018. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/2_2018/14.pdf

10. Миронова Г. А., Деревянко Б. В., Юрчук О. В. Правове забезпечення медичного туризму в Україні в умовах глобальних викликів: монографія. Київ: НДІ приватного права і підприємництва імені академіка Ф.Г. Бурчака НАПрН України, 2024. 232 с.

11. Гапонова Е. О. Сучасні тенденції розвитку світового ринку медичних послуг : дис. ... канд. екон. наук : 08.00.02. Харків: Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, 2019, 248 с.

12. Про туризм: Закон України від 15 вересня 1995 року № 324/95-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/324/95-%D0%B2%D1%80#n63

13. Теремецький В. І. Медичний туризм як чинник економічного відновлення та складова резільєнтності міст. Вісник Пенітенціарної асоціації України. 2025. № 1 (31). С. 108–125. https://doi.org/https://doi.org/10.34015/2523-4552.2025.1.12

14. Основи законодавства України про охорону здоров'я: Закон України віл 19 листопада 1992 року № 2801-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12#n245

15. Про державні фінансові гарантії медичного обслуговування населення: Закон України від 19 жовтня 2017 року № 2168-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2168-19#n9

16. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 53 народних депутатів України щодо офіційного тлумачення положення частини третьої статті 49 Конституції України «у державних і комунальних закладах охорони здоров'я медична допомога надається безоплатно» (справа про безоплатну медичну допомогу) від 29 травня 2002 року у справі № 1-13/2002. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v010p710-02#n54

17. Caballero-Danell S., Mugomba C. Medical Tourism and its Entrepreneurial Opportunities – A conceptual framework for entry into the industry. Medical Tourism, January 2007.Tourism & Hospitality Management. 116 p.

18. Pocock N. S., Phua K. H. Medical Tourism and Policy Implications for Health Systems: A Conceptual Framework from a Comparative Study of Thailand, Singapore and Malaysia. Globalization and Health 7(1), May 2011. 12 p.

19. Vincent C. S. Heung, Deniz Kucukusta, Haiyan Song. A Conceptual Model of Medical Tourism: Implications for Future Research. Journal of Travel & Tourism Marketing, 27(3). April 2010. P. 236-251.

20. Connell J. Contemporary medical tourism: Conceptualisation, culture and commodification. Tourism Management. 2013. Vol. 34. P. 1-13.

21. Кляп М. П., Шандор Ф. Ф. Сучасні різновиди туризму: навчальний посібник. Вид-во: Знання, Ужгород. 2011. 334 с.

22. Мельниченко О. А., Шведун В. О. Особливості розвитку індустрії туризму в Україні: монографія. Харків: Вид-во НУЦЗУ, 2017. 153 с.

23. Smith M., Puczkó L. More than a special interest: Defining and determining the demand for health tourism. Tourism Recreation Research. 2015. Vol. 40 (2). P. 205-219.

24. Порядок направлення громадян України для лікування за кордон: постанова КМУ від 27 грудня 2017 р. № 1079. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1079-2017-%D0%BF#Text

25. Directive 2011/24/EU of the European Parliament and of the council of 9 March 2011 on the application of patients' rights in cross-border healthcare. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:32011L0024

26 Тишко Д. Ф. Законодавство ЄС про медичний туризм та транскордонне медичне обслуговуван-

ня. Публічне управління і адміністрування в Україні. 2023. Вип. 35. С. 223-230.

27. World Health Organization: UN public health agency. The Editors of Encyclopaedia Britannica. Britannica Official Page. URL: https://www.britannica.com/topic/World¬Health-Organization.

228. Cosburn Helen K. Health Tourism. A Continuum of Care. Medical Tourism Magazine. July 15, 2009. URL: http://www.healthtourismmagazine.com/article

Статтю було подано	04.04.2025	The article was submitted
Статтю було прийнято	18.04.2025	The article was accepted